

GLANT TIBOR

Az értelmezés privilégiuma

Woodrow Wilson-viták az amerikai történetírásban

A rövid 20. század (1914–1989) egyik legfontosabb fejleménye az Amerikai Egyesült Államok felemelkedése és hegemoniájának megszilárdulása volt. A 19. század végén még szunnyadó óriásnak tekintett újvilági nagyhatalom döntően befolyásolta az első világháború alakulását és az azt követő békerendszerek kialakítását, majd főszerepet játszott a második világháborúban is a Tengelyhatalmak legyőzésével. A hidegháború idején Washington már a kommunista rendszer és ideológia egyes számú kihívójának számított, és tovább építette globális birodalmát. 1989-ben, a kommunista tábor összeomlását követően egyedüli szuperhatalomként maradt állva. Ezekben a folyamatokban meghatározó szerepet játszott Thomas Woodrow Wilsonnak (1856–1924), az Egyesült Államok 28. elnökének (1913–1921) politikai eszmevilága. A magyar történész szakma azonban eddig nem foglalkozott érdemben Wilsonnal, sem amerikai, sem amerikai–magyar kontextusban.¹ Ez a bibliográfiai esszé részben ezt a hiányt pótolja, s egyúttal megfontolásra ajánl számos, bennünket, magyarokat is érintő problémát.

Wilson szegény presbiteriánus családba született a polgárháborús Amerikai Délen. Diszlexiás volt, és tanulási zavarokkal küszködött, s ez komoly feszültségeket gerjesztett a családon belül. Apja, Joseph Ruggles Wilson lelkes maximalista követelményeket támasztott vele szemben, ez azonban Wilson kezeletlen diszlexiája miatt eleve irreális volt. Anyja, Jessie Janet Woodrow a másik végletet képviselte: mindig volt mentsége fia kudarcaira, és mindig másban kereste a hibát. Ezek az egymásnak ellentmondó szülői impulzusok alapvetően meghatározták a fiatal Wilson fejlődését: viselkedépszichológusok szerint erre a kettősségre vezethető vissza macacssága és kompromisszumképtelensége éppúgy, mint küldetésstudata. Először ügyvédnek tanult, de ez nem sikerült, így váltott, és politológiával kezdett foglalkozni. Ezen a téren jelentős sikereket ért el, és komoly nevet szerzett magának. Államelméleti munkái tankönyvként szolgáltak, de a köznapi diskurzust is befolyásolták. Tudósként és később politikusként is Wilson alapos volt, de nem volt a szó szoros értelmében vett eredeti gondolkodó: sokkal inkább mások gondolatait vette át és gondolta tovább.²

Ennek iskolapéldája két korai munkája, a *Congressional Government* (1885) és a *Constitutional Government in the United States* (1908) éppúgy, mint ötkötetes amerikai történelmi összefoglalója (*A History of the American People*, 1901–1902) vagy a háború idején az eredetileg brit liberálisok által felvetett népszövetségi gondolat kidolgozása és

¹ A rendszerváltás óta csak Magyarics Tamás és a jelen szerző publikáltak ebben a témában levéltári kutatásokra alapozva.

² Glant Tibor: *Kettős tükörben: Magyarország helye az amerikai közvéleményben és külpolitikában az első világháború idején.* (Amerika tegnap és ma 1.) Debrecen, 2008. 60–61., 221–228.

nagypolitikai szintre emelése, amit Lloyd Ambrosius kiválóan bemutatott.³ A *Congressional Government*-ben még a brit típusú parlamenti demokráciát tekintette követendő modellnek, kedvenc politikusa ekkor még Gladstone volt. A századelőn az amerikai elnökök, elsősorban Theodore Roosevelttel azonban olyan aktivitást mutattak, melynek tükrében az amerikai Progresszív Mozgalom kulcsszereplői alapjaiban értékelték át a három hatalmi ág munkamegosztását. Az ekkor már politikusi pályára készülő Wilson az Alkotmányt „fejlődésben lévő, élő organizmus”-nak látta, az elnököt pedig a progresszió kulcsának és motorjának. Történeti összefoglalója narratív leírás, erős déli szimpátiával, ami a szerző háttérnek ismeretében érthető. Ugyanakkor ebben a munkájában is állást foglal napi politikai kérdésekben: példa erre a kelet-európai bevándorlást és bevándorlókat mereven elutasító, sokak által idézett véleménye, mely komoly politikai vitákat váltott ki első választási kampánya során 1912-ben.⁴

Wilson tudósból lett egyetemi, majd állami s végül szövetségi politikus, így végigjárta az amerikai politikusi ranglétrát. 1902 és 1910 között a Princeton Egyetem elnöke (rektora) volt, később New Jersey állam kormányzója (1910–1913), majd az Amerikai Egyesült Államok 28. elnöke. Korábban már említett küldetéstudata és kompromisszumképtelensége politikai sikon úgy jelent meg, hogy a neki ellentmondó munkatársait marginalizálta, és azokat részesítette előnyben, akik azt mondták neki, amit hallani szeretett volna. Az előbbi kategóriába tartozott például második külügyminisztere, Robert Lansing, aki elismert nemzetközi jogász volt, de soha nem élvezte az elnök bizalmát. Wilsonnak egyetlen igazi bizalmasa volt, Edward Mandell House texasi ezredes (1858–1938), aki csak 1919 tavaszán Párizsban esett ki az elnök kegyeiből. A 28. elnök világmegváltó külpolitikáját a későbbiekben részletesen bemutatandó Arthur S. Link amerikai történész egyenesen „missziós diplomácia”-nak nevezte.⁵ Wilson sokak által szóvá tett konokságának azonban egészségügyi okai is voltak: kezeletlen magas vérnyomása folyamatos fejfájást okozott, és türelmetlenné tette. Ehhez társult még különleges politikai helyzete is: az amerikai polgárháború óta ő volt az első igazi Demokrata Párti elnök, s ezzel félévszázados Republikánus uralmat tört meg.⁶ A Wilson vezetése alatt álló Demokratáknak bizonyítaniuk kellett, hogy méltók az amerikai választók bizalmára. Ez nem volt könnyű két igazán aktív, sikeres és népszerű Republikánus elnök, Theodore Roosevelttel és William Howard Taft utódként. Wilson 1912-ben nem is nyert volna, ha ők ketten nem fordulnak egymással szembe, és nem osztják meg a Republikánusokat.

Ahogy a továbbiakban majd látni fogjuk, ezek a szempontok nem jelentek meg megfelelő hangsúllyal a Wilson-kutatás fővonalában. Ennek legfőbb oka az, hogy Wilson Lincolnhoz, Kennedyhez és Lyndon Johnsonhoz hasonlóan tragikus hősként él az amerikai köztudatban. Élete főműve, a Népszövetség létrehozása meghozta számára a Nobel-békedíjat (1919), de az azt övező belpolitikai vitákba csaknem behalt: 1919. szeptember 2-án súlyos agyvérzést kapott, és közel fél éven át ágyából felkelni is alig tudott. Párizsi tar-

³ Ambrosius, Lloyd E.: *Woodrow Wilson and the American Diplomatic Tradition*. Cambridge, 1987.; uő.: *Wilsonian Statecraft: Theory and Practice of Liberal Internationalism during World War I*. Wilmington, 1991.

⁴ Glant: *Kettős tükörben*, 61–66.

⁵ Link, Arthur S.: *Wilson the Diplomatist*. Baltimore, 1957. Link a „missionary diplomacy” (küldetéstudatos diplomácia) kifejezést használta. Figyelemre méltó a kötet címe is: a „diplomatist” szó diplomácia-csinálót jelent, szemben a hagyományos „diplomat” (diplomata) kifejezéssel.

⁶ Természetesen Grover Cleveland is Demokrata Párti elnök volt, de róla a Republikánusok is azt tartották, hogy „repubikánusabb a Republikánusoknál”. Két cikluson át volt elnök, de négy év szünettel: 1885–1889 és 1893–1897 között.

tőzkodása és betegsége miatt így 1918 decembere és 1920 nyara között nem tudta személyesen ellátni elnöki feladatait, amit a szakirodalom nem kezel megfelelő súllyal. A wilsoni 14 ponttal kapcsolatban megfogalmazott „új világrend” (kollektív biztonság, a tengeri kereskedelem szabadsága, a további háborúzás elkerülése, nyílt diplomácia stb.) viszont azóta is a nemzetközi kapcsolatok alakulásának meghatározó eleme.⁷ A békeszerződésért folytatott belpolitikai harc szintén rányomta bélyegét az amerikai politikára: 1919 óta mindkét nagy párt figyelt arra, hogy ne lehetetlenítsék el egymás külpolitikai elképzeléseit. Különösen igaz ez az 1945 utáni időszakra (lásd az 1948-as Vandenberg-határozatot).⁸

Az alapvetően mártírológiából táplálkozó amerikai történetírói hagyomány Woodrow Wilson a „szentek” közé sorolja: az Alapító Atyák, Lincoln és Kennedy társaságába. A 28. elnökről gyakorlatilag két évente jelenik meg új könyv, ám az életrajzok döntő többsége a hagiográfia határán mozog, míg a politikai elemzések az amerikai történetírás nagy fordulatait tükrözik. Ezzel párhuzamosan, bár nem angol nyelven, léteznek más Wilson-képek is. A magyar Trianon-mitológiában például elveit megtagadó, a magyarságot eláruló (egyések szerint elpusztítani szándékozó) politikusként él, a „szalonképes” változat szerint egy ravasz szláv (Masaryk) ugyanúgy megvezette őt, a naiv idealistát, mint később Sztálin Rooseveltet Jaltában.⁹ A magyar vereség-narratívával szembenáll az utódállamok Wilson-kultusza. Prágában pályaudvart neveztek el róla és szobrot állítottak neki, míg Varsóban szobor és park tiszteleg a lengyel függetlenség helyreállítójának tekintett amerikai elnök emléke előtt. Ez együtt járt azzal is, hogy az utódállamokban már az 1970-es évek óta komoly kutatások folytak a témában, míg Magyarországon a „Trianon” szót le sem nagyon volt szabad írni az 1980-as évek közepéig.

Az amerikai történetírás érdekes fejleménye, hogy a témaként igen népszerű Wilsonnal komoly szakmai díjat nem vagy alig lehet nyerni. A három nagy történész szakmai díj a *Pulitzer* (1917 óta: történelmi munkáért és életrajzéért/önéletrajzéért), a *Bancroft* (1948 óta: a Columbia Egyetem adja ki amerikai történelmi és/vagy diplomáciatörténeti munkáért) és a *National Book Award* (1950 óta: történelem, életrajz és általános tudományos „nonfiction” művekért). A három nagy díj történettudományi díjazottjainak döntő többsége négy nagyobb témakör köré csoportosítható: (1) az Alapító Atyák kora (különösen Jefferson és Washington), (2) a Polgárháború kora (rabszolgaság, háború és Lincoln), (3) az 1930–1940-es évek (válság, háború, Franklin Rooseveltt) és (4) a hatvanas évek (polgárjogi mozgalom, King, Johnson, Kissinger és Vietnam). A második vonalat Theodore Rooseveltt vezeti, s ide tartozik témaként Wilson és kora is.¹⁰

Történelem kategóriában Pulitzer-díjat Wilsonhoz kapcsolódó témával 1957 előtt öten nyertek, azóta senki. 1931-ben Benadotte E. Schmitt nyert a háború előzményeiről írott munkájával, 1923-ban Pershing tábornok háborús visszaemlékezéseivel, 1945-ben Stephen

⁷ Erről általában, illetve magyar vonatkozásairól lásd: Glant Tibor: *A 14 pont története és mítosza*. Külügyi Szemle, 8. évf. (2009) 4. sz. 84–99.

⁸ Ez volt a hidegháború kulcsfontosságú kompromisszuma, amit csak a Vietnami Háború oldott fel. A két nagy párt abban állapodott meg, hogy egymás külpolitikai döntéseit nem teszik kongresszusi vita tárgyává, ellentétben azzal, ami 1919-ben történt a békeszerződés vitája során. A részleteket lásd: LaFeber, Walter: *The American Age. United States Foreign Policy at Home and Abroad Since 1750*. London – New York, 1989. (2. edition. 1994.) 477.

⁹ A Trianon-mitológiáról lásd: Ablonczy Balázs: *Trianon-legendák*. Budapest, 2010. A Wilsonnal kapcsolatos mítoszokról lásd: Glant: *Kettős tükörben*, 61–77.

¹⁰ A teljes listák a három díj honlapján tekinthetők meg: <http://www.pulitzer.org/bycat>; http://en.wikipedia.org/wiki/Bancroft_Prize; és <http://www.nationalbook.org/nba.html> (elérve: 2012. június 13.)

Bonsal a Párizsi Békekonferenciáról szóló memoárjával, 1956-ban pedig Richard Hofstadter ikonikus művével az amerikai reformmozgalmakról (benne Wilson Új Szabadság programjának elemzésével).¹¹ 1957-ben George F. Kennan elnyerte mindhárom nagy szakmai díjat az 1917–1920 közti szovjet–amerikai kapcsolatok történetéről írt elemzésének első kötetével.¹² Wilson-életrajzzal Ray Stannard Baker (1940) és Arthur Walworth (1959) nyert, 2010-ben finalista volt John Milton Cooper, Jr.¹³ Wilsonhoz kapcsolódó ön/életrajzzal nyert továbbá Michael I. Pupin (1924) és Burton J. Hendrick (kétszer is: 1923-ban és 1929-ben).¹⁴ Bancroft-díjat Arthur Stanley Link nyert kétszer is, ötkötetes Wilson-életrajzának 2. és 3. kötetével (1957-ben és 1961-ben),¹⁵ továbbá Kennan (1957) és N. Gordon Levin, Jr. (1969), valamint Ronald Steel kiváló Walter Lippmann-életrajzával (1981), mely Pulitzer finalista is volt.¹⁶ *National Book Awardot* történelmi és életrajzi kategóriában senki nem nyert Wilsonhoz köthető témával, sőt finalista sem volt. *Nonfiction* témában egyedül Kennan nyert a fentebb már említett történeti munkával.

A Wilson-kutatás népszerűsége és szakmai elismertsége közti szakadékot csak részben magyarázza a díjak odaítélésének nyilvánvaló (tudomány)politikai dimenziója, hiszen a díjazottakhoz hasonló színvonalú munkák egész sora létezik, például Llyod E. Ambrosius, Thomas A. Bailey, August Heckscher vagy Arno J. Mayer tollából. Feltűnő továbbá, hogy a fenti listában alig találunk a Párizsi Békekonferenciához kapcsolódó munkát (Baker és Bonsal, tágabb értelemben Levin). House ezredesről egyetlen mű sem szerepel a fenti három listában, ahogyan a békeszerződés ratifikálását megakadályozó belpolitikai harc (*treaty fight*) sem díjazott téma. Feltűnő hiányosság a Link által szerkesztett és hatvankilenc kötetben megjelent Wilson-iratok kritikai kiadása (illetve az ahhoz tartozó, másodlagos munkákból álló könyvsorozat) elismerésének az elmaradása.¹⁷

Mi tehát a magyarázat minderre? Leginkább az, hogy Wilson tragikus hős-képe kikezdetlen, mert egyfelől legitim értelmezés és nemzeti konszenzuson alapul, másfelől az amerikai identitást meghatározó, populáris nemzeti narratíva szerves részét alkotja. Más-

¹¹ Schmitt, Bernadotte E.: *The Coming of the War, 1914*. New York, 1930.; Pershing, John J.: *My Experiences in the World War*. Vol. 2. New York, 1931.; Bonsal, Stephen: *Unfinished Business*. New York, 1944.; Hofstadter, Richard: *The Age of Reform. From Bryan to F.D.R.* New York, 1955. Ennek a könyvnek saját wikipedia-oldala is van.

¹² Kennan, George F.: *Russia Leaves the War*. Princeton, 1956. A második kötet 1958-ban jelent meg *The Decision to Intervene* címmel. Ez a két könyv sem jelent meg magyarul.

¹³ Baker, Ray Stannard: *Woodrow Wilson: Life and Letters*. 8 vol. New York, 1927–1939. A Pulitzer-díjat a háború végét és a fegyverszünetet feldolgozó, 7-8. kötetre kapta. Walworth, Arthur: *Woodrow Wilson: American Prophet*. New York, 1958. A második kötet *World Prophet* címmel ugyanabban az évben jelent meg, de a díjat nem vonták össze a két kötetre. A Cooper-kötetről külön szó esik a jelen tanulmány végén.

¹⁴ Pupin, Michael I.: *From Immigrant to Inventor*. New York, 1924. Hendrick két kötetben dolgozta fel Walter Hines Page életét. Page Wilson egyik kiadója, a háború idején pedig londoni nagykövete volt. 1918-ban halt meg.

¹⁵ A szakmában megkerülhetetlen öt kötet sorrendben: Wilson: *The Road to the White House* (Út a Fehér Háza: 1947), Wilson: *The New Freedom* (1956), Wilson: *The Struggle for Neutrality* (1960), Wilson: *Confusions and Crises* (1964) és Wilson: *Campaigns for Progressivism and Peace* (1965).

¹⁶ Levin, Norman Gordon, Jr.: *Woodrow Wilson and World Politics: America's Response to War and Revolution*. New York, 1968.; Steel, Ronald: *Walter Lippmann and the American Century*. New York, 1981.

¹⁷ *The Papers of Woodrow Wilson*. Vol. 69. Ed. by Arthur S. Link et al. Princeton, 1966–1994. (a továbbiakban: *Wilson Papers*). A sorozat: Supplementary Volumes to *The Papers of Woodrow Wilson*.

képpen megfogalmazva: Wilson világmegváltó idealizmusa egybeesik az amerikaiak önmaguk egyediségébe (*exceptionalism*) vetett hitével. Az elnök a Nagy Háborút a háborúskodás befejezéséért vívott háborúnak (*the war to end all wars*) nevezte, s egy új (ám soha meg nem valósult) világrend prófétája volt. A mai magyar olvasó számára talán hihetetlennek tűnik, de 1918–1919 fordulóján, a békekonferencia idején Wilson nagyobb médiasztár volt, mint Chaplin. Párizsban azonban nem az amerikai elnök által képviselt „tudományos béke” valósult meg, hanem az angol–francia–olasz követelések kompromisszumokkal terhelt egyvelege. Így Wilson új világról alkotott képe átkerült a „mi lett volna ha” kategóriába, tovább táplálva az amerikai külpolitikai gondolkodás idealista vonalát. Wilsonra világszerte a 14 pont miatt emlékeznek, de a 20. század történetét meghatározó retorikai mesterműve valójában egy korábbi beszéde volt. Újraélesztését követően, 1917. április 2-án a Kongresszus alsó- és felsőházának közös ülésén elmondott beszédében hadüzenetet kért Németország ellen, s a háborút a demokratikus és autokratikus erők konfliktusaként definiálta. Ekkor hangzott el az elmúlt száz év amerikai külpolitikájának retorikai–ideológiai alapvétele: „A világot biztonságossá kell tennünk a demokrácia számára.” (*The world must be made safe for democracy.*) Ha továbbá figyelembe vesszük, hogy Wilson (nőgyvei részleteinek kivételével) mindig is jól dokumentált politikus volt, könnyen megérthetjük, hogy az ő esetében miért nincs tere a manapság oly divatos „bátor újraértelmezések”-nek.

Ez természetesen nem jelenti azt, hogy csak a tragikus hős képe él: kritikusai mindig is voltak (Keynes, Bullitt és Freud), s az angol nyelvű szakirodalomban markánsan jelen van forradalom- és szovjetellenes (gonosz) imperialista képe is. Azért beszélhetünk mégis az értelmezés privilégiumáról, mert a Wilsonról szóló diskurzust megalapozó narratíva a tragikus hős imázsa, s az alternatív értelmezés csupán ezzel áll vitában. Az előbbi önmagában is létezik, az utóbbi azonban csak ennek tükrében. A tragikus hős kép két forrásból táplálkozik: a kortárs írások döntően pozitív hangvételéből, valamint a Link által szerkesztett forráskiadvány- és könyvsorozatról.

Amikor korábban azt írtuk, hogy Wilson jól dokumentált politikus, arra utaltunk, hogy kabinetjének szinte minden tagja írt memoárt, ahogyan második felesége, személyi titkára, 1912. évi kampányfőnöke, valamint a vele szorosán együttműködő, az amerikai segélyakciókat felügyelő későbbi elnök, Herbert Clark Hoover, valamint csapatának számos tagja is.¹⁸ Wilson párizsi sajtófőnöke, Ray Stannard Baker három- és nyolckötetes munkában ismertette főnöke életét és munkáját, míg House ezredes naplójából négykötetes válogatás jelent meg.¹⁹ Második külügyminisztere, Robert Lansing három könyvet is írt Washingtonban és Párizsban szerzett tapasztalatairól és sérelmeiről.²⁰ Soha egyetlen más amerikai elnökről sem írt visszaemlékezést ennyi munkatársa. Párizshoz köthető az első kritikus hangok megjelenése is: Wilson legismertebb kritikusa John Maynard Keynes brit gazdasági szakértő és diplomata volt, aki a békekötés várható, kedvezőtlen gazdasági következményeit hangsúlyozta.²¹ Hasonlóan jelentős kritikus a korábban már említett Lansing külügyminiszter, valamint a William C. Bullitt – Sigmund Freud páros, akik azonban csak 1966-ban

¹⁸ Ez több mint ötven tételt tesz ki. A teljes listát hely hiányában itt nem tudjuk közölni.

¹⁹ Baker nyolckötetes munkáját a Pulitzer-díj kapcsán már említettük: lásd a 13. jegyzetet. A háromkötetes munka a békekonferenciáról szól: *Woodrow Wilson and World Settlement*. New York, 1922.; House naplója: *The Intimate Papers of Colonel House*. Vol. 4. Ed. by Charles Seymour. Boston, 1926–1928.

²⁰ Lansing, Robert: *The Peace Negotiations. A Personal Narrative*. Boston – New York, 1921.; *The Big Four and Others at the Peace Conference*. Boston – New York, 1921.; *War Memoirs of Robert Lansing, Secretary of State*. New York, 1935.

²¹ Az 1919 nyarán írt, 1920-ban megjelent könyvet magyar nyelven is kiadták (Révai, 1921).

álltak a nyilvánosság elé személyeskedő hangvételű Wilson-életrajzokkal.²² A korszak kiemelkedően fontos munkája Thomas A. Bailey kétkötetes mélyelemzése a békekonferenciáról és a békeszerződésért folyó belpolitikai harcról, mely a második világháború végén (1944–1945) jelent meg. A címek önmagukért beszélnek: *Woodrow Wilson and the Lost Peace* („elvesztett” vagy „elveszített béke”) és *Woodrow Wilson and the Great Betrayal* („a nagy árulás”).

A hidegháború kialakulása és a „vörös fasizmus” toposzának megjelenése utat nyitott az alternatív Wilson-értelmezések számára, miközben születésének centenáriuma is közelgett. Az 1950-es években kezdte meg publikációs tevékenységét Arthur Walworth, Arthur S. Link és George F. Kennan is. Az egyre szélesebb körben elérhető forrásokkal (többek között saját moszkvai tapasztalataival és információival) dolgozó Kennan első könyve (Oroszország kilép a háborúból), ahogyan már jeleztük, minden díjat elnyert, amit elnyerhetett, az amerikai katonai beavatkozást elemző második kötet viszont egyet sem. Link ötkötetes, befejezetlenül maradt munkájának első kötete még 1947-ben megjelent (Út a Fehér Házba), a Bancroftot elnyerő második és harmadik azonban csak 1954-ben, illetve 1960-ban. Link végül csak az Egyesült Államok hadba lépéséig vitte el a történetet további két kötetben (1964–1965), majd hozzákezdett a *The Papers of Woodrow Wilson* című forráskiadvány szerkesztéséhez (1966–1994). Ahogyan már láttuk, Walworth 1958-ban tette közzé kétkötetes Wilson-életrajzát, mely az első teljes, tudományos igényű munka e témában. Az első kötet („Amerikai próféta”) a mai napig az egyetlen Pulitzer-díjas Wilson-életrajz. Míg Kennan megpróbált tárgyilagos maradni, Link és Walworth, korántsem alaptalanul, a tragikus hős toposza felől közelítette meg Wilson-t. Ezt a vonalat erősítette Gene Smith 1964-ben megjelent munkája,²³ valamint a Link köré szerveződő kutatócsoport publikációs tevékenysége, melynek legfontosabb fóruma a *Wilson Papers* kiegészítő szakkönyvsorozata volt. Ebből a körből nőtt ki Link „trónörököse”, John Milton Cooper, Jr., a 2010-ben Pulitzerre jelölt Wilson-életrajz szerzője.

Az utolsó idealista és tragikus hős képét ápoló Link és köre mellett ekkor jelentek meg az első olyan szakmunkák, melyek a hidegháborús konfliktust visszavetítve elemezték Wilson tevékenységét, azzal érvelve, hogy a szovjet–amerikai konfliktus forrása a Wilson által nyíltan hirdtetett (be nem avatkozási) elvekkel ellentétes szibériai katonai intervenció volt. Ez természetesen az újbaldoldali történetírás egyik legtöbbit vitatott tézise, különösen annak tükrében, hogy a mozgalom egyes tagjai (Kolko) az amerikai gazdasági érdekeket (értsd: imperializmust) tekintették a hidegháború és az azt megelőző konfliktusok legfőbb okának.²⁴ 1959-ben jelent meg az újbalos iskola alapműve, William Appleman Williams *The Tragedy of American Diplomacy* című munkája. Még ugyanebben az évben a Yale egyetemi kiadója hozta ki Arno J. Mayer első írását, mely Wilson „új diplomácia”-jának forrásait vizsgálta. Nyolc évvel később Mayer még világosabban fogalmazott: a békekonferenciát „ellenforradalom”-nak és „feltartóztatás”-nak nevezte (s ezzel megpróbálta kivonni a diskurzusból a német keleti terjeszkedés megállításának igényét).²⁵ A wilsoni retorika és

²² Freud, Sigmund – Bullitt, William C.: *Woodrow Wilson: Twenty-eighth President of the United States. A Psychological Study*. Cambridge, 1966.

²³ Smith, Gene: *When the Cheering Stopped. The Last Years of Woodrow Wilson*. New York, 1964. Ez az egyetlen munka, amely érdemben foglalkozik Wilson ex-elnöki éveivel (1921–1924) is.

²⁴ Kraus, Michael – Joyce, Davis D.: *The Writing of American History*. Revised edition. Norman – London, 1990.

²⁵ Mayer, Arno J.: *Political Origins of New Diplomacy, 1917–1918*. New Haven, 1959.; *Politics and Diplomacy of Peacemaking. Containment and Counterrevolution at Versailles, 1918–1919*. New York, 1967. A fentebb már tárgyalt Kennantól származó *containment* szó az amerikai hideghábo-

tettek közti szakadékot elsőként Levin elemezte valóban tudományos igénnyel 1968-ban, (lásd a 16. jegyzetet), és ő volt az első amerikai történész, aki rámutatott a Wilson és Lenin retorikája közti hasonlóságokra, majd elemezte ennek következményeit. Húsz évvel később Lloyd C. Gardner folytatta ezt a gondolatmenetet, ezúttal az angol–amerikai viszony összefüggésében.²⁶

A Link kontra újbalos vita az amerikai történetírás nagy fordulatát tükrözi. A hatvanas évek ideológiailag túlfűtött, gyakran önkényesen értelmezett marxizmusba átcsapó vitái idézték elő a konszenzusos történetírás monopóliumának bukását és a konfliktusos történetírás felvirágzását. Az újbaloldali mozgalom azonban más, radikális kezdeményezésekhez hasonlóan túlzásokba is esett. Sőt néha átesett a ló másik oldalára, s (Moszkva nagy öröme-re) minden baj forrását az amerikai imperializmusban látta. Ennek jelentős mértékben az volt a kiváltó oka, hogy a Vietnami Háború világosan megmutatta, hogy az amerikai (birodalmi) rendszer is megkérdőjelezhető háborúkra épül. A „Wilson az utolsó idealista és tragikus hős” kontra a „Wilson a gonosz imperialista” vita legalább annyira az Egyesült Államok önképéről szólt és szól, mint magáról a 28. elnökről. A vita akutságát jelzi, hogy a rendszerváltás idején Paul Kennedy könyve a birodalmak bukásáról (benne az amerikai birodalom bukásának megjósolásával) napok alatt *bestseller* lett Nyugaton, sőt magyarrá is lefordították.²⁷

Az értelmezés privilégiuma komoly veszélyeket is hordoz magában. Link szorosabb köréhez a hetvenes–nyolcvanas évek fordulóján csatlakozott Edwin A. Weinstein neurológus. A kutatóorvos hivatalos orvosi vélemények, jelentések és Wilson boncolási zárójelentésének ismerete nélkül is arra a merész következtetésre jutott, hogy az elnök sorozatos agyvérzéseket szenvedett már az 1880-as évek közepétől kezdve, s ez jelentős mértékben befolyásolta döntéshozatali képességét.²⁸ Ezt Link készpénznek vette, és a *Wilson Papers* kritikai jegyzeteit is ehhez a téziszhez igazította. A szintén Wilson születésének centenáriuma óta publikáló George és George páros (akik elsőként világítottak rá Wilson édesanyjának szerepére 1956-ban megjelent, majd 1964-ben jelentős mértékben átdolgozott monográfiájukban²⁹) azonban vitába szállt Weinsteinnel, és szakértők bevonásával cáfolta Link munkatársának diagnózisát. Az amerikai történetírás legérdekesebb, nem elsősorban történelmi szakmai folyóiratban folytatott, személyeskedéstől sem mentes vitája (1978–1984) a Link-tábor vereségével ért véget, hiszen a két George és klinikai pszichológus szakértőik sikerrel kérdőjelezték meg Weinstein kategorikus „legrosszabb változat” elméletét, és ismertették meg a vita iránt érdeklődő történészeket Occam borotvájának elméletével.³⁰ Mindez telje-

rús külpolitika sarokköve volt; az „ellenforradalom” kifejezés politikai töltetét aligha szükséges magyaráznunk.

²⁶ Gardner, Lloyd C.: *Safe for Democracy. The Anglo-American Response to Revolution, 1913–1923*. Oxford, 1987. Érdemes megfigyelni, hogy itt már közös angol–amerikai politikáról van szó.

²⁷ Kennedy, Paul: *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*. New York, 1987. A könyvet az 1989-ben megjelent puhafedelű kiadás (és „a csodák éve”) tette bestsellerré. Magyar nyelven 1992-ben jelent meg.

²⁸ Weinstein, Edwin A.: *Woodrow Wilson: A Medical and Psychological Biography*. Princeton, 1981.

²⁹ George, Alexander L. – George, Juliette L.: *Woodrow Wilson and Colonel House. A Personality Study*. New York, 1956., 1964.

³⁰ A vita a *Political Science Quarterly* (93: 4. sz. 1978 és 96: 4. sz. 1981), a *Political Psychology* (4: 2. sz. 1983: egy cikk és öt hozzászólás) és a *New England Journal of Medicine* (307. sz. 1982. augusztus 26.) hasábjain zajlott. A részleteket lásd: Glant Tibor: *Woodrow Wilson, Women and Illness: The Human Dimensions of the Man Who Shaped the 20th Century*. In: Németh Lenke – Simon

sen új megvilágításba helyezte a Link által szerkesztett *Wilson Papers* értelmező jegyzetparátusát és a dokumentumok kiválogatásának logikáját.³¹ Ahogyan azt Cooper legfrissebb Wilson-életrajza kapcsán látni fogjuk, a vita tovább él: a tragikus hős képének őrzői maradnak Weinstein értelmezésénél, a szakértáborokon kívülről írók viszont tárgyilagosabbak. Ide tartozik például Rose McDermott igen érdekes elemzése az elnöki döntéshozatal és a betegségek közti kapcsolatról.³²

A *Wilson Papers* kiadása kapcsán kialakult vitákon túl további érdekes tendenciákat is megfigyelhetünk. Ezek közé tartozik az amerikai diplomáciatörténet egyoldalúsága és Wilson eszmevilágának rendszeres „újragondolása”. A 20. századi amerikai külpolitikát átfogóan bemutató szakirodalom többsége Wilson, a tragikus hős/utolsó idealista képét visszahangozza, és nem vagy csak érintőlegesen foglalkozik a párizsi békekonferencia mellékszálával, Közép-Kelet-Európa sorsának rendezésével. Általában szó esik a német és szovjet problémáról és a török kérdéstről, de a Monarchia utódállamairól vagy a délszláv kérdéstről nem, vagy csak említés szintjén.³³ Ezért jelent meg alternatív tendenciaként az 1919. év történetének feldolgozása. A nyolcvanas években 1919-et még „mai világunk genezise”-ként értelmezték, újabban (elsősorban Jugoszlávia robbanásszerű felbomlása és Csehszlovákia kettéválása következtében) azonban már „vad” és „öszetört béké”-ről írnak. Ez sem új keletű dolog: George Goldberg már 1970-ben „a béke végét jelentő béké”-nek nevezte a párizsi békekonferenciát.³⁴ Újabban a békekonferenciát, a korai újbalos hagyományokat követve, a hidegháború első szakaszának is tekintik, de itt már sokkal meggyőzőbb az érvelés és a dokumentáció, mint Mayer korábban említett (lásd a 25. jegyzetet) műveiben.³⁵ Űde és magyar szempontból fontos színfolt Aviel Roshwald 2001-ben megjelent munkája, melyben a birodalmak (Németország, a Monarchia, Oroszország és Törökország) bukását vizsgálja az etnikai nacionalizmus kontextusában.³⁶ A békekonferencia amerikai vonatkozásairól az

Zoltán – Tarnóc András – Varró Gabriella (szerk.): Mítoszok bővületében. Ünnepi kötet Virágos Zsolt Kálmán 70. születésnapjára. Debrecen, 2012. 122–128.

³¹ George, Juliette L. – Marmor, Michael F. – George, Alexander L.: *Research Note/Issues in Wilson Scholarship: References to Early „Strokes” in the Papers of Woodrow Wilson*. *Journal of American History*, vol. 70. (1984) no. 4. 845–853. Ez viszont újra felvetette a forráskiadványok hitelessége körüli diskurzust is, mely korábban a *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States (FRUS)* kapcsán is felmerült.

³² McDermott, Rose: *Presidential Leadership, Illness, and Decision Making*. Cambridge, 2007. A szerző csak 20. századi elnökökkel foglalkozik, a Wilsonról szóló részt lásd: 45–82.

³³ A teljesség igénye nélkül: LaFeber: *American Age*, 316–325.; Smith, Tony: *America’s Mission. The United States and the Worldwide Struggle for Democracy in the Twentieth Century*. Princeton, 1994. 102–109.; Mead, Walter Russell: *Special Providence: American Foreign Policy and How It Changed the World*. New York, 2001. 166–173.; Hoff, Joan: *A Faustian Foreign Policy. From Woodrow Wilson to George W. Bush: Dreams of Perfectibility*. Cambridge, 2008. 50–51., 58–64.

³⁴ Goldberg, George: *The Peace to End Peace. The Paris Peace Conference of 1919*. New York, 1969.; Mee, Charles L., Jr.: *The End of Order: Versailles, 1919*. New York, 1980.; Klingaman, William: *1919: The Year Our World Began*. New York, 1987.; Hagedorn, Ann: *Savage Peace. Hope and Fear in America, 1919*. New York, 2007.; Andelman, David A.: *A Shattered Peace. Versailles 1919 and the Price We Pay Today*. Hoboken, 2008.

³⁵ Davis, Donald E. – Traini, Eugene P.: *The First Cold War. The Legacy of Woodrow Wilson in U.S.-Soviet Relations*. Columbia–London, 2002.; Reed, Anthony: *The World on Fire. 1919 and the Battle with Bolshevism*. London, 2008.

³⁶ Roshwald, Aviel: *Ethnic Nationalism and the Fall of Empires. Central Europe, Russia and the Middle East, 1914–1923*. London – New York, 2001.

egyetlen Pulitzer-díjas Wilson-életrajz szerzője, Arthur Walworth írt megkerülhetetlen monográfiát 1986-ban.³⁷

Wilson politikai nézeteinek és eszmevilágának elemzése népszerű téma amerikai történetírói körökben. A korábban már említett politikai elemzéseken és életrajzokon túl külön említést érdemel George C. Osborn munkája Wilson korai éveiről, valamint a korábban már említett és később még tárgyalandó Cooper összehasonlító elemzése Woodrow Wilsonról és Theodore Roosevelttről.³⁸ Wilson politikai gondolkodásának fejlődéséről friss és érdekes mélyelemzéseket tesz közzé a nyolcvanas évek vége óta folyamatosan publikáló Lloyd E. Ambrosius, aki többek között a „Wilsonianism” (a wilsoni elvek izmusként kezelése) kifejezést is megalkotta.³⁹ Ezeket a vitákat (különös tekintettel Wilson népszövetségi gondolatának fejlődésére és Közép-Európával kapcsolatos politikájának alakulásra) *Kettős tükörben* (2008) című könyvemben foglaltam össze.

A hidegháború vége és a Szovjetunió széthullása ismét felvetette a genezis, a bolsevik forradalom elleni nyugati intervenció kérdését s ezen belül Wilson szerepét. 1986-ban a Kent State Egyetem (itt lőttek le három háború ellen tüntető diákot 1970. május 4-én) adta ki Fredrick S. Calhoun kiváló elemzését Wilson katonai intervencióiról *Power and Principle* címmel.⁴⁰ 1989-ben Betty Miller Unterberger tett közzé monográfiát a Link-féle sorozatban, elsősorban Szovjet-Oroszországra és Csehszlovákiára összpontosítva. Az egyébként alapos munka sajnálatos módon alkalmanként mások által már feltárt és elemzett források figyelmen kívül hagyásával is próbálta védeni a „Wilson az utolsó idealista” képet és bagatellizálni az amerikai elnök forradalomellenességét.⁴¹ 1995-ben jelent meg David S. Foglesong „perdöntő” monográfiája, természetesen a Link-féle könyvsorozaton kívül. Az oroszul is kiválóan beszélő Foglesong a szovjet levéltárak megnyitását nem hidegháborús témák, hanem az 1917 és 1920 közti politikai és katonai intervenciók vizsgálatára használta fel. Ráadásul további alap kutatásokat végzett, és magánkézben maradt, de a téma feldolgozásához elengedhetetlenül szükséges iratokat is feltárt. Foglesong arra a következtetésre jutott, hogy Wilson „titkos háborút vívott a bolsevizmus ellen” 1917 és 1920 között.⁴²

A Wilson–House barátság (ellentétben Lincoln és J. Edgar Hoover magánéletével⁴³) eddig szerencsére elkerülte a minden férfiak közti baráti kapcsolat mögött homoszexuális vonzalmat sejtő „bátor, új értelmezések” szerzőinek figyelmét. Érdekes továbbá, hogy a

³⁷ Walworth, Arthur: *Wilson and His Peacemakers. American Diplomacy at the Paris Peace Conference, 1919*. London – New York, 1986.

³⁸ Osborn, George C.: *Woodrow Wilson: The Early Years*. Baton Rouge, 1968.; Cooper, John Milton, Jr.: *The Warrior and the Priest. Woodrow Wilson and Theodore Roosevelt*. Cambridge, Ma., 1983.

³⁹ Ambrosius könyveit lásd a 3. jegyzetben, valamint uő.: *Wilsonianism. Woodrow Wilson and His Legacy in American Foreign Relations*. New York, 2002.

⁴⁰ Calhoun, Frederick S.: *Power and Principle: Armed Intervention in Wilsonian Foreign Policy*. Kent, 1986.

⁴¹ Unterberger, Betty Miller: *The United States, Revolutionary Russia, and the Rise of Czechoslovakia*. Chapel Hill – London, 1989. Unterberger ezt követően a Link-féle csoport tagja lett, és velük publikált tovább.

⁴² Foglesong, David Scott: *America's Secret War Against Bolshevism: U. S. Intervention in the Russian Civil War, 1917–1920*. Chapel Hill – London, 1995. Ezt a könyvet részletesen ismertetem: KLIO, 6. évf. (1997) 3. sz. 90–93.

⁴³ A Lincolnnal kapcsolatos vitákról magyar nyelven lásd: Vida István Kornél: *Egy ágyban Abraham Lincolnnal, avagy homoszexuális volt-e az Egyesült Államok tizenhatodik elnöke?* Aetas, 13. évf. (1997) 1. sz. 86–103. Hoover-ról lásd a legújabb mozifilmét Leonardo DiCaprióval: J. Edgar (2011).

Franklin Rooseveltt és Harry Hopkins barátságát bemutató kötet (1948) azonnal Pulitzer nyert, míg a Wilson–House kapcsolatot elemző munkák, melyek színvonala semmivel nem gyengébb, szóba sem kerültek a három nagy szakmai díj odaítélésakor. House kínos gondossággal (de manipulatív hátsó szándékkal is) vezetett naplójának egyes részleteit Charles Seymour (az *Inquiry* egyik tagja, aki Párizsban a magyar határokról döntő albizottságokban is dolgozott, majd a Yale Egyetem elnöke lett) rendezte sajtó alá négy kötetben, 1926–1928 között. A tendenciózusan összevágott napló-kiadvány azonban sem a Wilson–House kapcsolat alakulása, sem Wilson nézeteinek fejlődése szempontjából nem megbízható forrás, Seymour ugyanis a történelmi hitelességnél jobban figyelt arra, hogy Wilson imázsát védje és House-t rehabilitálja.⁴⁴ A két George (mindketten viselkedéskutató politológusok) korábban már említett (1956-ban megjelent, 1964-ben átdolgozott) munkája volt az első tudományos igényű elemzés a témában, de az igazi áttörést egy dán történész, Inga Floto monográfiája hozta. Ez először Dániában jelent meg angol nyelven (1973), majd Link újra kiadta (1980) a „Wilson Papers” kiegészítő könyvsorozatában.⁴⁵ Egy viszonylag friss, ismét House rehabilitálását zászlajára tűző monográfia jelent meg 2006-ban Godfrey Hodgson tollából, aki ugyan több életrajzot is írt már, de ezzel a korszakkal még nem foglalkozott. A kötet fontosságát az adja, hogy a Floto kutatásai óta eltelt harminc év során elérhetővé vált (pontosabban azok közül az angol nyelven, elsősorban a Yale-en, a House-gyűjteményben található) források felhasználásával készült, és ez az első igazi House-életrajz.⁴⁶

Végül vessünk rövid pillantást a két utolsó, igazán komoly Wilson-életrajzra, melyek közel húsz év különbséggel jelentek meg, az előbbi 1991-ben, az utóbbi 2009-ben. August Heckscher a Princetonon működő *Woodrow Wilson Foundation* korábbi elnöke és Link munkatársa volt, Cooper pedig Link „trónörökösé”-nek tűnik. A két kötet terjedelmében, szerkezetében és mondanivalójában is jelentős hasonlóságot mutat. Heckscher 750 oldal terjedelmű munkájában 200 oldalban tárgyalja Wilson korai pályafutását és családi hátterét, 50 oldalban kormányzóságát, 400 oldalban elnöki teljesítményét, és rövid kitekintést ad utolsó éveiről (30 oldal).⁴⁷ Cooper 702-ből 120 oldalt szentel Wilson korai pályafutásának, 20 oldalt kormányzóságának, 400 oldalt elnökségének, és az utolsó 20 oldalon tárgyalja az 1920–1924 közti időszakot.⁴⁸ Mindketten a tragikus hős és utolsó idealista képet hangsúlyozzák, de (végre) megjelenik műveikben a forradalomellenesség és Wilson egészségi állapotának neuralgikus témája is. Heckscherrel ellentétben Cooper csak végjegyzeteket közöl, bibliográfiát sajnos nem. Így a forrásokra is kíváncsi olvasó a közel 70 oldal terjedelmű (601–668. oldal) jegyzetapparátusból kénytelen kibogarászni a számára érdekes (vagy annak tűnő) információkat. Weinstein és Unterberger megkérdőjelezhetetlen autoritásként szerepel, miközben a két George és Foglesong például kimaradt: a szakértáborok közti háború tehát folytatódik a második generációk között is.⁴⁹ A tragikus hős és utolsó idealista imázsa továbbra is szent és sérthetetlen.

Az amerikai Wilson-kép szervesen illeszkedik az amerikai nemzeti történetírás vonalába, és semmi nem utal arra, hogy onnan belátható időn belül ki lehetne mozdítani. Gyáni

⁴⁴ Lásd a 19. jegyzetet.

⁴⁵ Floto, Inga: *Colonel House in Paris. A Study of American Policy at the Paris Peace Conference, 1919*. Aarhus, 1973., Princeton, 1980.

⁴⁶ Hodgson, Godfrey: *Woodrow Wilson's Right Hand. The Life of Colonel Edward M. House*. Yale, 2006.

⁴⁷ Heckscher, August: *Woodrow Wilson. A Biography*. New York, 1991.

⁴⁸ Cooper, John Milton, Jr.: *Woodrow Wilson. A Biography*. New York, 2009.

⁴⁹ A kötet egyik legfőbb erőssége a végén olvasható rövid bibliográfiai esszé: 669–675.

Gábornak igaza van abban, hogy a nemzeti történeti narratívák kora lejárt,⁵⁰ de a mi fiatalabb generációnk súlyos felelőssége bepótolni az elmúlt évtizedek lemaradásait és vizsgálni a két- és többoldalú kapcsolatokat is. A kívülálló (nem fősodrásbeli és nem amerikai) történész megengedheti magának, hogy rámutasson a tragikus hős személyiségének konfliktusokkal terhelt oldalaira is, s hogy se gonosz imperialistának, se tragikus hősnak ne láttassa az Egyesült Államok 28. elnökét. Az első világháború közelgő centenáriuma kiváló alkalmat biztosít erre. Aggasztó tendenciának tűnik ugyanakkor, hogy manapság a populáris médiákban nyilatkozó magyar történészek egyre gyakrabban állítják, hogy Trianonról (a magyar köztudatban ez az egyetlen Wilsonhoz kapcsolódó témakör) már „nem lehet újat mondani”, és hogy a témát „agyonkutatták”. Ezt azért tartjuk veszélyesnek, mert nem bátorítja a korábban még nem is tárgyalt kérdések felvetését, sőt (nyilvánvalóan nem szándékosan) megpróbálja elejét venni a korábbi viták folytatásának. Amíg ezekre a szakmai vitákra nem kerül sor, nem várhatjuk a közoktatástól, hogy rendbe tegye e témát a mai fiatalok fejében. S nem várhatjuk a politikától sem, hogy szakmai szempontok alapján ítélje meg Károlyi Mihály, Kun Béla, Teleki Pál vagy Horthy Miklós szerepét. Addig maradnak a szélsőjobboldali „alternatív” történelmek vélt zsidó- és szabadkőműves összeesküvésekről, és maradnak a közéletet mérgező szoborviták is.

⁵⁰ Gyáni Gábor: *Az elveszített múlt*. Budapest, 2010., különösen: 12–31.